

Kristendommen som relevant religiøst system

Antropologisk bidrag til drøftelse av kommunikasjonsstrategi

AV ASLE JØSSANG

Innledning

«They are scratching where it doesn't itch» – de klør der det ikke svir. Slik oppsummerte engang noen indianere i Paraguay sine inntrykk av vestlige misjonærers forkynnelse (Loewen 1975:3). Disse opplevde ikke misjonens virksomhet som særlig relevant for deres liv, faktisk bar de på mange viktige spørsmål som ikke ble besvart. «Den kristendommen som ble dem presentert relaterte ikke til deres virkelighetsoppfatning (world view)», er Loewens analyse av indianernes kommentar.

Ethvert religiøst system har et funksjonsfelt. Kristne misjonærer forsøker å innføre en ny religion som har sin klare oppgave: Gjennom kristendommen skal mennesker få møte Jesus og bli frelst, og forhåpentligvis også forbli i frelsen. Indianerne i eksemplet ovenfor mente tydeligvis at dette ikke var nok i forhold til hva de forventet skulle være en religions funksjon.

Ifølge Loewen må indianernes kommentar forstås på grunnlag av deres virkelighetsoppfatning. Virkelighetsoppfatning eller verdensbilde kan vi definere som en person eller en gruppes forklaring av årsakssammenhenger i tilværelsen. Dette vil bl.a. reflekteres i idéene om hvordan en skal løse livets mange problemer og gåter. I denne artikkelen vil vi ut fra et antropologisk perspektiv forsøke å vise at virkelighetsoppfatning virker bestemmende på en persons eller en gruppes behov for religiøse forklaringer og remedier.

Av dette kan man framsette følgende arbeidshypotese som én årsaksmulighet til hvorfor vestlige misjonærer iblant får lite eller ingen gjennomslag i sitt arbeid: Misjonærene har etablert et reli-

giøst system betinget av deres *vestlige* verdensbilde. Funksjonsfeltet dekker i mindre grad de religiøse behov som målgruppen har, preget som de er av et annet verdensbilde. Kanskje det kan formuleres noen modeller som kan brukes til å utforske denne hypotesen nærmere.

Vi bygger i hovedsak på stoff fra Latin-Amerika, fra virksomheter drevet av vestlige misjonsorganisasjoner. De generelle uttrykk som «vestlig misjon», «lokal religiøsitet» osv. er brukt for å kategorisere de forskjellige størrelsene i analysen.

Antropologiske perspektiver på religiøsitet

Antropologien prøver å finne regelmessigheter i menneskelig atferd som gjerne kalles for sosiale og kulturelle former. Man forsøker å forklare formenes eksistensgrunnlag; hva som har utviklet disse, deres funksjoner, hvordan de innvirker på hverandre. Et sett av former danner en institusjon eller et system, som i antropologisk forstand betyr standardisert atferd som læres og deles av en gruppe mennesker. Systemet består av de kulturelle former a) normer og verdier, eller verdensbildet, og b) en strukturert atferd som er betinget av idéene i a. Dette er et kulturelt system som kan sammenlignes med noteverket et orkester spiller etter. Religion kan i høyeste grad fremholdes å være et kulturelt system (Geertz 1966) som oppfyller de karakteristika nevnt ovenfor. Til vårt bruk her vil det være mer hensiktsmessig å snakke om «religiøst system» enn det mer upresise «religion». Kristendommen er en religion som manifesterer seg i forskjellige systemer alt etter hvilke dogmer som forfektes og som bestemmer handlingsmønsteret. System-perspektivet passer således bra til vårt analytiske skjema som skal gå ut på å vise hva som betinger et konkret system og dets funksjonsfelt.

Men hva utgjør et religiøst system? Kristen-eksistensialistisk sett kan man si at ethvert verdensbilde er religiøst enten forklaringsmodellene tar med åndelige størrelser eller ikke (Fork. 3:11). På dette plan er både islam og kommunisme religioner. Vi trenger imidlertid en definisjon som mer presist kan skille åndelige elementer fra ikke-åndelige i et verdensbilde. Jeg vil derfor følge antropologen Melford Spiro som sier at et religiøst system konstitueres av tro på «overmenneskelige vesener»:

«I would argue that the belief in superhuman beings and in their power to assist or harm man (...) is the core variable which ought to be designated by any definition of religion» (1966:94)

I antropologien benytter man to hovedmåter for å begrunne eksistensen til et system; systemet har en årsak og den har sin funksjon. Av disse synsmåtene vil vi formulere kausalistiske og funksjonalistiske modeller om et religiøst systems eksistens, som vi siden kan benytte i en sammenlignende analyse av ulike systemer.

Kausalistisk perspektiv: Mennesket har behov for forklaringer og løsninger på livets mange spørsmål og problemer. Det som gjør at man spesielt søker til religionen – til troen på overmenneskelige vesener og på deres makt til å hjelpe eller skade – begrunnes kausalistisk. Ulike faktorer bevirker at man tilegner seg en bestemt religiøs tro. Denne tro kan utgjøre en stor eller liten del av ens verdensbilde, og den virker bestemmende på det tilhørende religiøse atferdsmønsteret. Atferdssystemet forteller oss samtidig hva som er det religiøse systemets funksjonsfelt. Vi kan videre si at forventningen om å oppnå ens ønsker og behov («religionens lover») ved å gjøre som trossystemet sier, besørger systemets eksistens.

Funksjonalistisk perspektiv: Det religiøse systemet eksisterer fordi det har funksjoner. All menneskelig atferd er målrettet. Det religiøse systemet er et middel ved hvilket man kan tilfredsstille behov. Man utøver de foreskrevne handlinger for å oppnå det forventede resultat, fordi det ønskede resultat bare kan oppnås gjennom å gjøre det trossystemet sier.

Av dette følger at et bestemt religiøst system (tro og atferd) vil eksistere så lenge man mener at det tilfredsstiller behovene, og forventningene som tillegges det, virker måloppfyllende. Forandringene i systemet, og dermed i dets funksjonsfelt, vil avhenge av om alternative forklaringer og løsninger kan konkurrere ut de bestående. Et tenkt eksempel: En bonde som pleier å ofre til jordånder for å sikre bedre avling blir etterhvert påvirket til å tro at det ikke hjelper, og slutter med slik praksis. Men mannen er fremdeles engstelig for sin sjel, og behøver ordninger gjennom hvilke han kan søke fred med sin gud. For denne personen har religionen skiftet funksjonsfelt i tråd med hans behov. En endring i virkelighetsoppfatningen har ført til justeringer i det religiøse systemet, tro på og utøvelse av offerhandlinger er strøket ut av skjemaet.

Fremmed og stedegen religiøsitet: ulike funksjonsfelt

Religiøsitetens ekstensjon er relativ i forhold til andre forklarings- og løsningsmåter, både av filosofisk og teknologisk art. Man kan vel si at teknologisk utvikling er en drivende kraft når det gjelder å forme menneskers virkelighetsoppfatning.

I den vestlige verden inneholder verdensbildet en mindre religiøs komponent. Man går i stadig mindre grad til den åndelige sfæren for å finne forklaringer og innfri behov. For å sette det på spissen: Vi tror på Jesus for å bli frelst, tar en tablett for å bli frisk, hiver kunstgjødsel på jordet for å få bedre avling. Vi setter ikke alt som skjer med oss inn i en åndelig overbygning over hele livet, men i praksis tyr vi gjerne først til materialistiske løsninger. Det skal vel godt gjøres å treffe en kristen bonde i Norge som ber om å få god avling fremfor å bruke moderne vekstmidler, eller regner med at bønn vil utgjøre forskjellen.

Vi kan trolig konkludere med at i Vesten er det religiøse funksjonsfelt sterkt redusert. Det er i hovedsak begrenset til den enkeltes salighetssak. Det religiøse systemet konsentrerer seg om «hva skal jeg gjøre for å bli frelst». Som misjonærer må vi spørre oss i hvilken grad den vestlige innstilling preger oss i vår tjeneste og avspeiler seg i misjonsarbeidet. Er følgende beskrivelse dekkende for vår virksomhet?

Vi vet hva som er folks reelle behov, og bygger opp et system rundt dette behovet. Vi søker å gjøre folk oppmerksomme på dette behovet og forklarer dem hvordan det kan innfris. Evangeliserings- og menighetsarbeidet tar sikte på at folk skal bli frelst og forbli i frelsen. Virksomheten er konsentrert om å formidle den rette tro. Ettersom vi ikke forfekter en lovgjerningsreligion, blir det altoverskyggende viktig nettopp å forkynne Den rette tro, siden hele gudsforholdet hviler på den. Forkynnelse og undervisning reflekterer hva misjonærene mener er «sentrale» og «perifere» spørsmål hva angår troen. Systemet er konsentrert om salighetsforholdet til Gud, atferdssystemet avgrenser seg til menighetssamlingene og det private andaktsliv.

Den religiøse komponent skjøtter her salighetsspørsmålet. Man bruker generelt ikke religionen som middel til å oppnå materialistiske mål.

Selv om sekulariseringsprosessen er igang også i de mest bortgjemte avkroker hvor vestlig misjon arbeider, tror jeg vi fortsatt kan

si at livsanskuelsen til de mennesker vi arbeider iblant i overveiende grad er religiøs. Religionen har et bredt funksjonsfelt. Det religiøse systemet pleier ikke bare folks salighetssak, men tilbyr forklaringer og remedier på en rekke områder. Negative hendelser som sykdom, ulykker, økonomiske misærer osv. oppfattes gjerne som guddommelig straff, skyldforhold som må forsøkes gjenopprettet ved å utføre religiøse ritualer. Man kan også ved foreskrevne magiske handlinger forsøke å sikre seg vern, hjelp og framgang. Eksempelvis utførte det peruanske landslaget i fotball seremonier til *El Señor de los Milagros*, et lokalt Kristus-relekvie for å øke vannersjansene under kvalifiseringsrunden til VM. På tribunene satt *curanderos* og *brujos* og administrerte hvit og svart magi til fordel for landslaget. Pressen informerte om disse tingene med den største selvfølgelighet og ærbødighet.

Alle misjonærer møter mennesker som lever et religiøst dobbeltliv, mennesker som er med i menigheten samtidig som de ikke gir slipp på det gamle. En vanlig begrunnelse for å innta en både- og posisjon er «for sikkerhets skyld». Når ulykken inntreffer konsulteres gjerne *curanderoen* (den religiøse spesialisten) for å finne ut om årsakssammenhengen, selv om man er medlem i en evangelisk kirke. Man kan med rette spørre om slike mennesker egentlig er kristne. Men det man like gjerne bør stille spørsmål om, er hvorvidt misjonens religiøse system kommer slike svake sjeler i møte. Føler slike personer seg «presset» til å oppsøke den gamle religionen fordi den nye intet har å si om de dennesidige, aktuelle problem?

Det man nemlig ikke må glemme er at mennesker ikke umiddelbart skifter virkelighetsoppfatning, selv om de har fått kontakt med misjonen. Selv en gjenfødt kristen kan, i en overgangsperiode om ikke annet, ha et naturlig behov for åndelige løsninger på materialistiske problemer.

Misjonæren og antropologen Elmer Miller kaller i en tankevekkende artikkel (1974) misjonærer for «sekulariseringsagenter». Han henviser til situasjoner der mennesker har kommet ut for misjonen med sine følte behov og – for dem – livsviktige spørsmål, uten å ha vunnet forståelse for sin situasjon. Man må regne med, sier Miller, at endel av de som søker kontakt med misjonen, gjør det nettopp fordi de er utilfredse med forklaringene og kanskje også mislykte remedier som deres egen religion har gitt. Man kan

tenke seg hvilket vakuum en avfeiende eller bagatelliserende holdning fra misjonen kan skape, og som lett kan utløse en krisebetont sekulariseringsprosess.

Forskjeller i virkelighetsoppfatning kommer kanskje særlig til uttrykk i synet på sykdoms- og helbredsårsaker. I animistiske samfunn er det en utbredt oppfatning at sykdom har en åndelig side. Den som er frisk, har et balansert forhold til åndsmaktene, mens den syke ikke har det. Misjonshistorien kan vise til mange eksempler på skismer og avskallinger fra misjonskirkene som bunner i utilfredshet med misjonærenes forståelse av sykdom (Barrett 1968). Loewen refererer til en situasjon blant Chaco-indianerne i Paraguay som avspeiler dette forholdet: Under sykdomstilfeller arrangerte man i den nasjonale kirken alltid forbønnsmøter for pasientene etter at disse hadde fått medisinsk behandling på misjonsklinikken. Først da var behandlingen komplett (1975:135).

Animistiske samfunn er særlig lydhøre overfor kirker som legger sterk vekt på åndsfylde og som, i motsetning til de moderate misjonskirkene, tar i bruk åndelige midler for å løse mange spørsmål. Dette ser Loewen som et mønster som kommer frem i kirkevekstmateriale fra Latin-Amerika: «If we look at some of the most dynamic and spontaneous growing, truly indigenous churches in Latin-America today, we find that most place heavy emphasis on the Spirit» (ibid:128). Stewart McIntosh ved misjonsavdelingen ved Seminario Evangélico de Lima sa under en samtale med undertegnede i des. 1985 seg enig i Loewens slutning, og mente mønsteret måtte tolkes i perspektivet følt behov – tilfredsstillelse.

Relevant religiøst alternativ

Det kan fremsettes mange forklaringer på hvorfor mennesker unngår å få kontakt med kirken, lever et religiøst dobbeltliv, eller faller fra. Kanskje folk ikke finner misjonens religiøse system relevant nok i forhold til deres behov. Funksjonsfeltet er rett og slett for trangt. Dersom vi betrakter misjonsarbeid som frembyding av et alternativt religiøst system, tvinger det oss til å spørre i hvor stor grad vårt system er et relevant alternativ. Men tross dette må man ikke føye seg etter målgruppens behov, og være et slags religiøsteknologisk serviceorgan.

Vi er kalt til å forkynne Guds Ord. Vi skal ikke bare stryke folk med hårene. Vi skal bære frem det levende ord som sprenger, av-

slører og fordømmer synden i alle dens manifestasjoner. Å ofre til Moder Jord for å få bedre avling, er levninger fra den gamle religionen, selv om manglende vitenskapelig innsikt eller andre ting gjør at bonden føler det som et behov. Men sprengningen må ikke etterlate et tomrom. Det må bygges opp noe nytt i det gamles sted. I evangeliekonteksten er det dermed legitimt å utføre en kristen bønnestund på åkeren, dersom det er bondens følte behov.

Vi skal være Ordets sanne tjenere samtidig som vi bør være sensitive overfor alle folkets religiøse behov. Deres tidligere religiøse løsninger er hedenskap, men som religiøse handlinger reflekterer de en generell virkelighetsoppfatning. I forkynnelse, undervisning og sjelesorg bør vi bli «religiøse» på de områder hvor målgruppen er det, men under skjemaet «Kristus er herre over alle makter og myndigheter».

En kristen bønnestund på åkeren vil kanskje være en risikabel handling? Sett at den kristne bonden ikke får bedre avling enn naboen som har ofret på gammelt vis? Betyr i såfall det at naboen får bedre avling *fordi* han ofret til Moder Jord? Det vil nok være den naturlige forklaring blant et folk som tror på overmenneskelige vesener, at disse vesener har en avgjørende innvirkning på jordas fruktbarhet og planters vekst, at man må og kan henvende seg til disse vesener for å påvirke dem til å sørge for vekst; rituelle handlinger influerer på disse veseners atferd. Det vi må huske på her er at dette er en kulturelt bestemt virkelighetsoppfatning. Vår oppgave er ikke å gi bonden alternativ religiøs service isolert sett, men å hjelpe ham frem til en rett oppfatning av hvem Gud er.

I sin betraktning om sosiokulturelle systemers funksjonalisme, skiller Spiro mellom virkelig funksjon (real function) og antatt funksjon (apparent function). Systemets virkelige funksjon kan oppdages av en utenforstående som ikke er «bundet» av det lokale verdensbilde. Den innfødte vil forfekte systemets antatte funksjon, enten denne er virkelig eller ei, og begrunner sin forståelse ut ifra kulturelle dogmer (1966:109). *Bak* det antatte ligger de virkelige forhold, og disse har misjonærene kjennskap til.

Mange misjonærer kjenner til hvordan kulturelt vellykkede former egentlig har hatt skadende virkning på et samfunn. I slike tilfeller har en misjonær et moralsk ansvar til å gjøre folk oppmerksomme på de virkelige årsaksforhold, f.eks. dårlig hygiene – sykdom. Det vil rent ut være et overgrep å behandle en sak utelukkende religiøst, om enn med alternative religiøse midler, fordi personen

man hjelper er i en fase hvor han fortsatt resonnerer religiøst, dersom andre effektive løsningsmidler er tilgjengelige.

Men i sin totalitet bør tilnærmingen ha en religiøs karakter. Man bør ta personens eller målgruppens behov for religiøse forklaringer og remedier alvorlig. På det grunnlaget bør en målbare to forhold: a) Gud som suveren herre over alt liv, et rett og ærbødig syn på Gud, og b) Gud som alle tings skaper, inkludert naturlovene.

En integrert, religiøs kommunikasjonsstrategi kan bety at man får flere mennesker i tale. Strategien oppfordrer til å være sensitiv overfor målgruppens religiøse forståelses- og løsningsmåter av livets mange spørsmål. Føler menneskene en vil nå med evangeliet behov for å løse endel spørsmål med åndelige midler, må det tas seriøst og behandles på religiøst vis. En bagatellisering eller en kald vitenskapelig irttesettelse fra misjonærens side – hvor «sann» den enn måtte være – er uklok og uriktig. Vi bør heller nytte slike anledninger til å hjelpe mennesker frem til en tillitsfull tro på den levende Gud som er interessert i hele deres livssituasjon. Stadig vil en komme til å måtte gjøre som Paulus: Gjøre seg svak, for å vinne de svake.

LITTERATUR

- Barrett, David: *Schism and Renewal in Africa*, Oxford University Press, Oxford, 1968.
- Geertz, Clifford: «Religion as a Cultural System», I: M. Banton (red.): *Anthropological Approaches to the Study of Religion*, Tavistock, London, 1966.
- Hiebert, Paul G.: *Anthropological Insights for Missionaries*, Baker Book House, Grand Rapids, 1985.
- Loewen, Jacob A.: *Culture and Human Values*, Christian Intervention in Anthropological Perspective, William Carey Library, Pasadena, 1975.
- Miller, Elmer: «The Christian Missionary, Agent of Secularization», I: Patricia Lyon (red.): *Native South Americans*, Little, Brown & Co., Boston, 1974.
- Spiro, Melford E. : «Religion: Problems of Definition and Explanation», I: M. Banton (red.): *Anthropological Approaches to the Study of Religion*, Tavistock, London, 1966.
- Vigus, John A.: *Quechua Culture and Christianity*, upublisert M.A. avhandling, School of World Mission, Fuller Seminary, Pasadena, 1974.

On the background of anthropological method, the author first demonstrates how Christian communication can fail when presented in a way which does not relate to the receiver's worldview. Then he discusses how Christianity can function as a relevant religious alternative in foreign cultures.